

'Oorlog en revolutie'

Indonesische kindertekeningen uit Djokjakarta
1948-1949 als historische bron

door dr. J.P. Sigmond

Van 22 mei tot 8 september was een serie van vierenveertig aquarellen en olieverfschilderijen, gemaakt door Indonesische kinderen uit het bezit van het Museum Dullah, Solo, Indonesië in het Legermuseum te zien.

De historicus probeert op een wetenschappelijk verantwoorde wijze zijn interpretatie van de geschiedenis te geven. Zijn basis daarvoor is het bronnenmateriaal, dat soms in overweldigende hoeveelheden, soms slechts marginaal, tot zijn beschikking staat. Daarbij spelen schilderijen, tekeningen en foto's als historische bron vaak een onderschatte en achtergestelde rol.

Afbeeldingen zijn vanaf het begin van de mensheid een belangrijk communicatiemiddel geweest. Ze zijn direct en stellen iemand, anders dan met het geschreven woord, in staat een boodschap, als het ware in een oogopslag, op te nemen. Veelal is de uitwerking, de indruk, groot en van een blijvend karakter. Een aansprekende afbeelding roept emoties op, wordt in het geheugen gegrift en kan, soms veel later, weer voor de geest gehaald worden en dezelfde emoties oproepen. Dat ligt met geschreven bronnen veel moeilijker. Naast alle voordelen die het geschreven woord heeft als communicatiemiddel - ik ga ze hier niet noemen - ontbeert het toch de directheid en emotionele kracht van de afbeelding, die in dat opzicht meer overeenkomst vertoont met de emoties die muziek en zang los kunnen maken (ik realiseer mij overigens dat ik de dichtkunst hier enig onrecht doe).

De mogelijkheid van het gebruik van kleur geeft de afbeelding een extra dimensie.

Direct na de afloop van de Tweede Wereldoorlog raakte Nederland in het toenmalige Nederlands-Indië verwickeld in een nieuw gewapend conflict dat honderdduizenden Nederlanders en Indonesiërs trof en uiteindelijk uitmondde in de erkenning van de onafhankelijkheid van de Republiek Indonesië in 1949.

De Indonesische onafhankelijkheidsstrijd vormt, althans in Nederland, een veelbesproken onderwerp waarbij de emoties hoog oplopen. Dat dat nu bijna vijftig jaar na dato zo is, is niet verwonderlijk. Degenen die het meemaakten, zijn in hun leven op een punt aangekomen dat het verleden van meer betekenis wordt, bronnen die aanvankelijk niet raadpleegbaar waren, komen nu ter beschikking en ook de generatie die het niet heeft meegemaakt, is nu zover dat zij er een mening over heeft en deze ook ventileert. Van een uitgebalanceerd beeld, zo dat bestaat, is overigens nog geen sprake.

Voor de serieuze onderzoeker in Nederland vormt de eenzijdigheid van het beschikbare bronnenmateriaal, dat wil zeggen de overmaat aan Nederlandse bronnen en de ondervertegenwoordiging van Indonesische materiaal een probleem. Een probleem dat zal blijven bestaan omdat het een oorlog was die gevoerd werd aan de ene kant door een staat, Nederland, met een lange bureaucratische en administratieve ontwikkeling en aan de andere kant een staat in wording, Indonesië; een staat die zonder een centraal apparaat en zonder

administratieve middelen een guerillaoorlog voerde. Indonesisch archiefmateriaal zal dus altijd schaars blijven. Dit betekent dat de historicus voor het bevatten van de Indonesische kant in ruimere mate dan voor hem wellicht te doen gebruikelijk, van andere dan de geschreven bronnen gebruik zal moeten maken.

De collectie Dullah is zo'n bron.

Op 19 december 1948 's morgens vroeg begonnen Nederlandse troepen aan de zogenoemde Tweede Politie Aktie. Hoofddoel was de bezetting van de Republikeinse hoofdstad Djokjakarta en de gevangenne van de Republikeinse regeringsleiders en de Indonesische militaire top.

Op datzelfde moment vatte de Indonesische schilder Dullah met veel gevoel voor historie het plan op de gebeurtenissen die zich om hem heen afspeelden, vast te laten leggen. Hij deed daarbij een beroep op een aantal kinderen dat hij tekenles gaf. Deze kinderen, die zich gemakkelijker onopvallend over straat konden bewegen, voorzag hij van tekenmateriaal en hij vroeg hen onopgemerkt te tekenen wat zij zagen. Uit veiligheidsoverwegingen werd met waterverf gewerkt op papiertjes van klein formaat (6 x 9 cm!). In een aantal gevallen werden de schetsen nadien op een groter formaat in olieverf uitgewerkt. De jongens, Mohammed Toha, 11 jaar, Mohammed Affandi, 12 jaar, F.X. Soepono, 15 jaar en Sri Suwarno en Darjito, beiden 14 jaar gingen op pad. Het werk was niet ongevaarlijk en is te beschouwen als een verzetsdaad. Toha, met wie Dullah een speciale band had, deed zich voor als sigarettenverkoper en gebruikte een kist, die hij met een band om zijn nek droeg, als bergplaats voor zijn verf en penselen. Darjito werd opgepakt en op 14-jarige leeftijd tot zeven jaar gevangenisstraf veroordeeld.

De kinderen schilderden de Nederlandse aanval op Djokja, het wegtrekken van de TNI troepen en de eropvolgende bezettingsperiode van Djokja door de Nederlandse troepen die gekenmerkt wordt door huiszoekingen, arrestaties en guerrillaoorlog. Een hoogtepunt in het werk vormt de 'General Attack' toen Republikeinse troepen een aanval uitvoerden op Djokja en de stad gedurende een dag in hun bezit hielden. Met de komst van de VN waarnemers in juni 1949 eindigde de 'verslaglegging' van de kinderen.

Zo'n 80 aquarellen en olieverfschilderijen, meest van de hand van de elf-jarige Mohammed Toha, zijn bewaard gebleven en vormen nu tesamen een waardevol deel van het Indonesisch cultureel erfgoed. Wat maakt nu deze eenvoudige aquarellen op miniformaat zo interessant? In de eerste plaats zijn de tekeningen uniek waarmee ik bedoel te zeggen dat het (jammer genoeg) naar alle waarschijnlijkheid de enige tekeningen zijn die gedurende de akties rond Djokja en misschien wel gedurende de gehele periode gemaakt zijn. Ook van Nederlandse zijde valt in dit opzicht niet veel te verwachten. De collectie biedt ons een tegenwicht tegen het van Nederlandse zijde aanwezige fotomateriaal dat vooral militaire aspecten belicht en weinig inzicht geeft in de Indonesische beleving.

In de tweede plaats zijn het (vrijwel zonder uitzondering) directe, persoonlijke waarnemingen dat wil zeggen dat de makers iedere keer fysiek aanwezig waren. Daardoor is een evenwichtig beeld ontstaan dat overeenkomt met hetgeen de 'gewone Indonesiër' in Djokja moet hebben gezien.

De tekeningen weerspiegelen de omstandigheden waaronder ze zijn gemaakt. Het was 'under cover' werk. Het eerder gememoreerde gebruik van waterverf dat bij uitstek geschikt is om snel te werken (Toha zelf spreekt van 5 tot 10 minuten terwijl hij voor een olieverf 10 minuten tot een half uur nodig had) en de kleine formaten duiden daarop. Uit de compositie van sommige tekeningen is duidelijk te zien dat zij vanuit een schuilplaats zijn gemaakt. De elf-jarige Toha werkte behalve op straat onder het mom van sigarettenverkoper en aan de hand van moeder, veel van uit de bovenkamer van zijn ouderlijk huis. Dit huis lag aan een hoofdstraat in Djokja. Door een gaatje in de geblindeerde ramen volgde hij de gebeurtenissen op straat. Een bijzonder aspect is de leeftijd van de makers, jonge jongens van 11 tot 15 jaar,

die zich weliswaar sterk verbonden voelden met de Indonesische zaak maar die daarnaast ook met een zekere onbevangenheid schilderden wat hun jongenshart hun ingaf; vliegtuigen, tanks, militaire voertuigen, Indonesische vlaggen. Ondanks de snelheid waarmee gewerkt moest worden, is er sprake van een zekere perfectie en detaillering, zoals bij voorbeeld blijkt uit de onmiskenbare brencarrier, de stenguns van de Nederlanders en de kleurverschillen in de gezichten van de Nederlandse militairen, een lichte huidskleur voor de Europeanen en een donkere huidskleur, donkerder dan die van de Javanen, voor de Molukkers.

De serie die nu voor het eerst buiten Indonesië werd getoond, vormt als geheel een doorlopende documentaire van de gebeurtenissen in Djokjakarta van december 1948 tot juni 1949. Het is een geschiedschrijving in beelden, die zowel door de manier waarop de werken tot stand zijn gekomen als door hetgeen is afgebeeld als een belangrijke historische bron beschouwd dient te worden.

LITERATUUR

Dullah, Karya Dallam Peperangan Dan Revolusi. Paintings in War and Revolution (Bali, 1982).